

Dezarmarea — o problemă vitală a umanității

Dezarmarea, oprirea cursei înarmărilor, în primul rând a înarmărilor nucleare, constituie prin amploarea și implicațiile sale una din problemele vitale ale omenirii contemporane. După cel de-al doilea război mondial această problemă s-a impus ca o permanență prioritară a vieții internaționale, unele foruri fiind special create în vederea găsirii de soluții viabile pentru rezolvarea acestei probleme. Pe de altă parte, ca reflex al preocupării celor mai largi cercuri ale opiniei publice internaționale, a popoarelor față de consecințele și implicațiile care apar prin acumularea armamentelor, influența înarmărilor asupra vieții internaționale contemporane, a constituit și constituie obiect de atenție, teme de cercetare pentru o seamă de institute de specialitate și de cercetări din întreaga lume. În plus, numeroase lucrări publicate în ultimul timp abordează din unghiuri diferite, complexa problemă a dezarmării.

Reflectind grija și preocuparea pe care Partidul Comunist Român, România socialistă le manifestă pentru instituirea între statele lumii a unor relații democratice, principiale, din care să fie eliminată pentru totdeauna politica de forță cu instrumentele sale, armamentele, cercetarea românească a abordat, în ultimii ani, diferite aspecte ale problematicei dezarmărilor, iar lucrările apărute analizează, în lumina documentelor celui de-al XI-lea Congres al P.C.R., ale Conferinței Naționale a partidului, ale cuvântărilor tovarășului Nicolae Ceaușescu, implicațiile dezastruoase ale cursei înarmărilor atât pe plan politic, prin menținerea unei stări tensionale în viața internațională, cât și pe plan economic și social, prin impunerea unor însemnate poveri pe umerii popoarelor lumii, a unor serioase limitări ale nivelului lor de viață.

Pe linia interesului constant al țării noastre pentru rezolvarea problemei dezarmării, a sprijinului său nemijlocit adresat oricărei inițiative pozitive în acest sens, precum și pe linia informării corecte din surse de primă mână a celor interesați, se înscrie și publicarea, în anul 1978, a masivului volum de documente privind dezarmarea, intitulat

*Dezarmarea — documente*¹. Apărută în Editura politică, sub egida Institutului de studii politice și de studiere a problemei naționale al Academiei „Ștefan Gheorghiu”, lucrarea este menită, după cum se arată chiar în *Cuvântul înainte*, să remedieze o lacună „completînd instrumentarul bogat și diversificat al literaturii noastre politice cu o carte menită să faciliteze studiul și înțelegerea uneia din temele de interes primordial ale politicii mondiale” (p. 5).

Cartea oferă o imagine reală, pe de o parte, asupra poziției de principiu, dar și asupra acțiunii concrete, a inițiativelor și propunerilor României făcute în domeniul dezarmării, iar, pe de altă parte, asupra stadiului în care se află problematica dezarmării în momentul de față, asupra reglementărilor internaționale intervenite pe plan bilateral sau multilateral în acest domeniu.

Prima parte a lucrării, intitulată *Poziția României*, cuprinde într-un prim subcapitol o selecție din rapoartele, cuvîntările, articolele, mesajele și interviurile tovarășului Nicolae Ceaușescu care, în esență, exprimă cadrul general, principial al poziției și acțiunii României în domeniul dezarmării, contribuția originală a țării noastre la găsirea unor răspunsuri viabile acestei probleme vitale a umanității. Într-un alt subcapitol sînt inserate alte documente românești de partid și de stat, în care sînt concretizate o serie de idei și propuneri făcute de țara noastră în vederea rezolvării problemei dezarmării.

Partea a doua a volumului grupează un număr de circa 180 din cele mai reprezentative rezoluții adoptate de Adunarea Generală a O.N.U. prin care se recomandă direcționarea eforturilor în domeniul dezarmării, iar în subcapitolele părții a treia sînt prezentate șapte acorduri multilaterale și nouă acorduri bilaterale încheiate în perioada postbelică în domeniul dezarmării, pentru prima oară puse la dispoziția cititorului român într-o atare formulă.

Se poate aprecia că valoarea volumului constă, în primul rând, în aceea că, punînd la dispoziția cititorului documentele acorduri-

¹ *Dezarmarea — documente* (coord. dr. Nicolae Ecobescu), București, Edit. politică, 1978.

lor, acesta poate aprecia singur situația gravă din domeniul dezarmării și, la justa valoare, poziția principală și constructivă pe care se situează România și în acest domeniu.

O lucrare românească originală de amploare care abordează problematica dezarmării și care a văzut lumina tiparului tot în 1978 este intitulată *Dezarmarea și noua ordine internațională*². Înmanunchind o serie de studii realizate de un colectiv larg de cercetători, diplomați și publiciști, cartea atacă problematica dezarmării în articulațiile sale fundamentale, prezentând, totodată, o seamă de idei și soluții concrete menite a răspunde multipleror semne de întrebare ce fac ca soluționarea problemelor cursei înarmărilor să bată pasul pe loc.

Ideea centrală a lucrării, în jurul căreia pivotează, practic, toate studiile din volum, este aceea că dezarmarea — problemă vitală pentru umanitate — constituie, în mod implicit, una din problemele fundamentale de rezolvare a căreia depinde în cel mai înalt grad instituirea unor relații noi, democratice, între toate statele lumii, a unei noi ordini internaționale. Într-adevăr, se poate vorbi oare de relații noi, democratice între state și popoare, câtă vreme instrumentele politicii de forță și dictat — armamentele — nu sînt înălțurate deplin și definitiv din viața internațională? Răspunsul la o atare întrebare nu poate fi, evident, decît nu! Cartea relevă, dealtfel, cu pregnanță legătura nemijlocită, intrinsecă pentru democratizarea relațiilor dintre state și renunțarea la preceptele politicii de forță, la orice fel de amenințare cu forța. Desigur, dincolo de unele considerații teoretice, problemele cursei înarmărilor, în primul rînd ale cursei înarmărilor nucleare, se pun în termeni foarte concreți. În zilele noastre cu armamentul existent pe planetă omenirea poate fi distrusă în întregime de mai multe ori. Mii de rachete strategice de diferite tipuri, mii de încărcături nucleare tactice și strategice, fără a mai face referiri la armamentul clasic și el perfecționat și sofisticat în cursa neîncetată pentru a-și mări capacitatea de distrugere, reprezintă în zilele noastre amenințarea care planează asupra întregii omeniri. Este oare, însă, problema cursei înarmărilor nesoluționabilă? Pornind de la aceste fapte și realități și avansînd o seamă de idei originale în direcția găsirii unor soluții reale, autorii

studiilor abordează diverse aspecte ale problemicii dezarmării, precum: dimensiunile și consecințele cursei înarmărilor, impactul dezarmării asupra dezvoltării economico-sociale, necesitatea adoptării unor măsuri concrete, viabile de oprire a cursei înarmărilor, corelația dintre dezarmare, dezangajarea militară și securitatea în Europa, necesitatea creării unui cadru democratic pentru negocierile de dezarmare ș.a. Este puternic evidențiată poziția României, fiind prezentate pe larg ideile, acțiunile și inițiativele întreprinse pe plan internațional de România menite a impulsiona luarea unor măsuri concrete pentru încetarea cursei înarmărilor, în primul rînd a cursei înarmărilor nucleare, pentru lichidarea pericolului generat de armamente pentru viața și progresul popoarelor.

Concluzia firească ce se desprinde din fiecare studiu în parte, ca și din ansamblul volumului, este aceea că instituirea noii ordini internaționale implică, în mod nemijlocit, și găsirea soluțiilor pentru gravele probleme ale înarmărilor a căror influență negativă se repercutează, practic, asupra tuturor laturilor vieții internaționale contemporane.

O altă carte despre dezarmare apărută recent este versiunea românească a Raportului Secretarului general al O.N.U., intitulat *Consecințele economice și sociale ale cursei înarmărilor și cheltuielilor militare*³.

Întocmit ca urmare a unei inițiative a României, lansată în 1970 și materializată într-o serie de rezoluții ale Adunării generale a O.N.U., studiul asupra consecințelor atât de complexe ale cursei înarmărilor a luat forma unui raport al secretarului general al O.N.U. adresat Adunării Generale a organizației. Versiunea publicată în limba română este textul îmbunătățit și actualizat al raportului care, prezentat la cea de-a XXXII-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U., a făcut obiectul unei rezoluții speciale a Adunării Generale (32/75 din 12 decembrie 1977), fiind însușit ca document al O.N.U. și transmis spre considerare sesiunii speciale a Adunării Generale consacrată dezarmării (mai-iunie 1978). Cursa înarmărilor reprezintă o sursă irațională de risipă la scară planetară, subliniază studiul, care dezvoltă cu pregnanță, pe baza unei cercetări concrete, rădăcinile politice ale acesteia, impactul său asupra dezvoltării economice și sociale a statelor, asupra relațiilor dintre state, creșterea permanentă a poverii care apasă asupra tuturor popoarelor, împiedicarea eforturilor în direcția eliminării subdezvoltării. „Este iluzoriu să se creadă în zilele noastre — se arată în raport — că o

² *Dezarmarea și noua ordine internațională*, (coord. dr. Nicolae Ecobescu), București, Edit. politică, 1978. Autorii studiilor, în ordinea includerii în volum, sînt: Nicolae Ecobescu, George Macovescu, Gheorghe Dolgu, Eugen Dijmărescu, Liviu Aurelian, Teodor Meleşcanu, Ovidiu Ionescu, Romulus Neagu, Constantin Ene, Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, Traian Grozea, Vasile Secăreș.

³ *Consecințele economice și sociale ale cursei înarmărilor și cheltuielilor militare. Document O.N.U.*, București, Edit. politică, 1978.

securitate efectivă ar putea fi realizată prin noi înarmări. Omenirea a atins de mult punctul dincolo de care securitatea nu mai poate fi concepută decât prin dezarmare și prin extinderea cooperării internaționale între toate statele și în toate domeniile, prin stabilirea, pe baza avantajului reciproc, a unor raporturi care să permită eliminarea actualelor surse de tensiune și de conflict și suprimarea rolului rezervat forței în relațiile dintre națiuni" (p. 25).

Pe linia celor de mai sus, una din importanțele concluzii care se desprind pe marginea lucrării constată că alternativa la situația gravă în care se găsește omenirea datorită cursei nelincetate a înarmărilor, nu se află decât în luarea, de comun acord, de către întreaga comunitate internațională a unor măsuri concrete și eficiente în vederea eliminării totale a armelor din viața umanității.

Eduard Eisenburger, *Egalitate reală — participare activă*, București, Edit. politică, 1978

În ansamblul contribuțiilor aduse la discuțiile ce au loc în ultimii ani pe problema națiunii se înscrie și volumul semnat de Eduard Eisenburger, *Egalitate reală — participare activă*, apărut în Editura politică. Lucrarea abordează o temă de mare actualitate politico-ideologică, locul și rolul naționalităților conlocuitoare, conviețuirea lor cu poporul român, contribuția adusă la edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate în România.

Programul Partidului Comunist Român împărtășește convingerea că lumea contemporană va fi încă, pentru o perioadă foarte îndelungată, o lume a națiunilor și a statelor naționale, naționalitățile conlocuitoare păstrându-și, în acest cadru, încă lungă vreme identitatea lor etnică. Întreaga politică actuală și de perspectivă a partidului și statului nostru în problema națională ține seama de această concluzie, oferind naționalităților conlocuitoare cadrul juridic și social necesar menținerii și dezvoltării ființei lor etnice. De aceea, așa cum prevede Programul, partidul nostru va veghea permanent pentru asigurarea deplinei egalități în drepturi și a condițiilor de afirmare nestingerită a fiecărei naționalități, fără nici o deosebire.

Această teză novatoare a partidului — subliniază Eduard Eisenburger — este rolul studierii temeinice a realităților din țara noastră, a unei experiențe practice îndelungate, dar, totodată, și rezultatul analizei profunde

Publicarea de către Editura politică în anul 1978 a acestor trei lucrări despre dezarmare, diferite ca profil și ca modalitate de abordare, în momentul în care pe plan internațional stimularea cursei înarmărilor în numele unui precar „echilibru de putere” se face din nou simțită, apare, dincolo de valoarea științifică incontestabilă a lucrărilor, în primul rând ca un act care exprimă pe deplin poziția Partidului Comunist Român, a României socialiste de a acționa ferm pentru ca și în viitor, împreună cu toate forțele păcii și progresului să-și aducă contribuția la realizarea unuia din dezideratele vitale ale umanității — dezarmarea.

dr. Petre Bărbulescu

cu privire la modul de a pune, atât în prezent cât și pentru viitor, problema națională în România. Ea sugerează, înainte de toate, strinse și îndelungate legături între națiunea română și naționalitățile conlocuitoare, legături dintre cele mai profunde și diversificate. De aici, necesitatea abordării categoriei social-istorice de naționalitate conlocuitoare în strinsă legătură cu cea a națiunii, și, în primul rând, cu cea a națiunii în socialism.

Lucrarea lui Eduard Eisenburger emană o concluzie deosebit de valoroasă: rezolvarea problemei naționale în România și încheierea, pe această bază, a unității de nezdruincinat a națiunii române constituie una dintre marile victorii politice ale orînduirii noastre socialiste, rezultatul cuceririi puterii de către poporul muncitor, al lichidării claselor exploatare și exploatarea omului de către om, al instaurării relațiilor de tip nou, socialist, al luptei desfășurate de partidul comunist pentru lichidarea oricăror forme de discriminare națională.

Principiul de la care a pornit Partidul Comunist Român în rezolvarea problemei naționale a fost acela că România este un stat național unitar în care trăiesc și naționalități conlocuitoare care s-au așezat, în împrejurări istorice diferite, pe teritoriul patriei noastre, în secolele anterioare formării statului național unitar. S-a ținut seama de realitatea că, de-a lungul veacurilor, între oamenii muncii români

și cei de altă naționalitate s-au stabilit relații de strinsă colaborare, frăție și solidaritate, atât în condiții normale, cât și în împrejurări grele, iar tot ce s-a făcut pe teritoriul patriei noastre este rezultatul muncii și luptei lor comune.

Problema națională în țara noastră și-a găsit cu adevărat rezolvarea după cucerirea puterii în stat de către clasa muncitoare, în frunte cu partidul său comunist. În concepția partidului nostru, soluționarea problemei naționale constituie o parte integrantă a operei de făurire a socialismului, care trebuie văzută și înțeleasă în strinsă legătură cu afirmarea și înflorirea națiunii socialiste. În abordarea problemei naționale, partidul nostru ține seama de legăturile trainice de frăție dintre oamenii muncii români și cei ai naționalităților conlocuitoare, de unitatea dintre ei, cimentată de-a lungul conviețuirii în comun, recunoaște caracterele naționale distincte dar relevă, totodată, procesul obiectiv, de necontestat al apropierii lor continue.

Rezolvarea problemei naționale, egalitatea deplină, unitatea și frăția oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, se materializează în asigurarea condițiilor pentru participarea activă a tuturor cetățenilor la viața economico-socială și la conducerea diferitelor sectoare de activitate, pentru învățămînt în limba naționalităților și folosirea liberă a

limbii materne, pentru ridicarea gradului de dezvoltare economico-socială a întregii țări și amplasarea cât mai rațională a forțelor de producție pe teritoriul patriei, pentru afirmarea creației cultural-artistice și științifice în limbile naționalităților, pentru ridicarea nivelului de cultură, cunoaștere și conștiință al tuturor categoriilor de oameni ai muncii, fără deosebire de naționalitate. Asigurarea tuturor acestor condiții ale afirmării naționalităților conlocuitoare, ale realizării deplinei egalități, ale întăririi frăției și unității oamenilor muncii în munca și lupta comună pentru făurirea conștiinței a propriului lor viitor, subliniază autorul, este o sarcină esențială a politicii partidului nostru, un element component și o parte inseparabilă a făuririi societății socialiste multilateral dezvoltate și a înaintării spre comunism.

Prin bogăție de idei, prin amploarea datelor statistice și a faptelor culese și prelucrate, lucrarea *Egalitate reală — participare activă* prezintă o imagine ilustrativă a frăției indestructibile dintre poporul român și naționalitățile conlocuitoare, o frescă minunată a unirii forțelor țării — fără deosebire de naționalitate — într-un singur torent, dătător de viață, mărețului program de înălțare a patriei comune — Republica Socialistă România.

Victor Opaschi

Andrei Novak, *Metode statistice în pedagogie și psihologie*,

București, Edit. didactică și pedagogică, 1977

Pătrunderea experimentului în pedagogie și psihologie este condiționată de controlul statistic al variabilelor care definesc procesele în studiu. Cercetătorului îi este clară, astăzi, distincția dintre sistemele „bine organizate”, ce pot fi studiate după schema generală a experimentului unifactorial și sistemele așa-zise „slab organizate” sau „difuze”, pentru care metoda statistică este singura cale spre obiectivitate și invarianță. Experimentul de tip newtonian, de pildă, vizează sisteme fizice cu un număr redus de variabile, ce pot fi stabilizate succesiv pentru a se urmări efectul specific al fiecăreia asupra unei variabile dependente; cercetarea evidențiază pe această cale legături funcționale bine determinate, cu rol de legi absolute.

Autorul cărții, doctor în economie, specialist în probleme de evaluare a învățămîntului, cercetător la Institutul de cercetări pedago-

gice și psihologice, cunoaște nu numai ce le este util pedagogilor și psihologilor, dar și modul în care conceptele matematice le sînt accesibile, pînă la ce nivel trebuie tratate și exemplificate. O lucrare similară în limba română era traducerea după G. Milton Smith, *Ghid simplificat de statistică pentru psihologie și pedagogie*, apărut în S.U.A. în 1938 și reeditat acolo de mai multe ori. Evident, noua lucrare valorifică progresele ultimelor patru decenii, oferind cititorului o orientare în principalele metode de analiză factorială, în proiectarea sondajului statistic și teoria informației.

Organizarea detaliată a conținutului (în 7 capitole și peste 60 subcapitole) constituie un cadru propice atât pentru efortul gradat de însușire a unor cunoștințe pentru cititorii începători în statistică, cât și pentru folosirea operativă de către cercetătorii de profesie.

În legătură cu fiecare mărime statistică sau metodă sînt date indicații clare asupra modului și ariei de utilizare și sînt precizate limitele interpretărilor.

Capitolul 1 tratează *Mărimile medii*, indicatorii ce definesc o colectivitate din punctul de vedere al unei anumite caracteristici: media, mediana, modul.

Studiul organizării interne a colectivității face obiectul capitolului 2 — *Indicatorii variației* —, unde sînt prezentate amplitudinea, abaterile medii, dispersiile și coeficienții de variabilitate și de asimetrie, erorile probabile și erorile standard ale mărimilor medii.

Metodele statistice de studiere a legăturilor dintre fenomene este capitolul care operaționalizează, pentru cercetător, conceptele întâlnite în capitolele precedente. O distincție absolut necesară orientează de la început alegerea metodei, funcție de fenomenele în studiu și de măsura stăpînirii lor: 1. *metodele analitice* — pentru evaluarea legăturii dintre șiruri de variabile exprimate numeric, și 2. *metodele neparametrice* — pentru măsurarea intensității legăturilor, atît pentru caracteristici cantitative, cit și pentru cele calitative. Din categoria primelor, sînt descrise corelațiile simplă, parțială și multiplă, indicele de eterogenitate, regresia, corelația curbilinie, raportul de corelație și determinația multiplă. Ordinea tratării nu este întâmplătoare, ea reflectă diferite trepte (de la simplu la multiplu) ale definirii legăturilor în tabloul difuz al sistemelor complexe din domeniile pedagogiei și psihologiei. Metodele neparametrice, care ignoră tipul curbei de distribuție, operează cu ranguri sau simboluri ce definesc calitativ caracteristicile. Coeficienții de asociație, concordanță, corelație a rangurilor și corelație reciprocă răspund acestei cerințe, diferențiat, chiar în condițiile cînd caracteristicile apar ca simple alternative („da-nu”, „+”, „-”).

Indicatorii statistici ai unei populații au caracter aproximativ, deși sînt obținuți pe baza unor date reale. Generalizarea datelor obținute din investigarea unor eșantioane presupune o măsură a fidelității sau semnificației, care consideră atît volumele, cit și variabilitatea acestora. Capitolul 4, *Teoria verificării ipotezelor statistice* vizează problemele pe care le ridică determinarea semnificațiilor diversilor parametri statistici: a mediei frecvenței, coeficientului și raportului de corelație; o a doua clasă de probleme privește compararea de eșantioane independente și corelate. Sînt explicitate conceptele de *ipoteză statistică*, *ipoteză nulă*, *prag de semnificație*; se dau îndrumările necesare utilizării tabelelor valorilor semnificative pentru diverși coeficienți. Importanța acestui capitol este pe deplin demonstrată de faptul că nici o revistă științifică de prestigiu nu mai publică astăzi

studii în care datele statistice să nu fie însoțite de specificarea semnificațiilor, deci de indicații privind limitele regăsirii lor în realitate.

Prezentarea *metodelor de analiză factorială* (capitolul 5) începe cu o tratare succintă a principiilor generale care stau la baza cercetării structurii interne a matricelor de corelație, atît de frecvente în descrierea fenomenelor psihice, de instruire și educație, sociale, economice etc. Metoda analizei factoriale dezvăluie ansamblul factorilor elementari care determină legăturile dintre variabilele consemnate în matrice, precum și ponderea fiecărui factor în cadrul unei probe sau baterii de probe.

Sînt prezentate analiza unifactorială a lui Spearman și analiza multifactorială inițiată de psihologi, ca Kelley, Thomson, Thurstone, Hotelling, respectiv metodele Thurstone și Hotelling.

Calculule laborioase ale analizei factoriale reclamă, firește, utilizarea calculatorului, ceea ce și indică autorul în final; cunoașterea demersului algoritmic este, însă, absolut necesară cercetătorului, pentru conceperea strategiilor de investigare, colectarea și organizarea datelor.

Capitolul 6, *Proiectarea sondajului statistic*, se ocupă nu atît de o tehnică de prelucrare, cit de o metodă de cercetare devenită generală în științele sociale, analogă folosirii microscopului în științele biologice. În domeniul pedagogiei se disting două mari direcții de utilizare a sondajelor statistice: 1. în anchetele constatative ce privesc comportamente reale ale elevilor, și 2. în anchetele referitoare la comportamente virtuale exprimate în intenții și opțiuni.

Marile surse de subiectivitate ale sondajelor bazate pe chestionare și interviuri sînt contractate într-o măsură controlabilă prin planificarea riguroasă a cercetării selective și determinarea erorilor de înregistrare și reprezentativitate.

Statistica sprijină obiectivitatea observării selective prin procedeul calculului erorii maxime admise (funcție de dispersia caracteristicii cercetate, de volumul eșantionului și probabilitatea garantării obținerii rezultatelor) și tehnicile dimensionării volumului eșantionului. Autorul prezintă succint aceste instrumente, accentuînd precauțiile necesare în cazul eșantioanelor mici, la care frecvența medilor de selecție urmează curba lui Student și nu a lui Gauss. O aplicație la acest capitol, realizată efectiv de autorul însuși pe un eșantion național, se dovedește deosebit de utilă pentru asimilarea metodologiei proiectării sondajului statistic.

Ultimul capitol al cărții prezintă *Elemente de teoria informației*. După cum se știe, conceptul primar este aici *măsura nedeterminării*

experimentului, ca funcție de probabilitățile atașate lui.

Informația apare ca o funcție descrescătoare a probabilității unui eveniment și se definește în termenii logaritmilor inverși probabilității. Cu cât probabilitatea apariției unui eveniment este mai mică, cu atât informația conținută în mesajul despre apariția lui este mai amplă. Deci, informația are sensul contrar probabilității. Cantitatea de informație dintr-un sistem complex de evenimente exprimă gradul său de organizare (ordine) și se obține cu ajutorul formulei H a lui Shannon; în mod similar, un asemenea sistem are o entropie fizică teoretică care măsoară gradul de dezorganizare și care se exprimă prin relația S_0 a lui Boltzman. Egalitatea $H = -S_0$ exprimă principiul neentropiei.

Dacă entropia, exprimată prin valoarea medie a logaritmului probabilităților constituie un indicator al stării de organizare a unui sistem, energia informațională definită de Octav Onicescu este un alt indicator, la fel de reprezentativ, exprimat însă, prin valoarea medie pătratică a probabilităților. Informația crește cu starea de organizare, cu predominanța unei stări asupra celorlalte în sistem.

Un alt subcapitol este dedicat indicatorului grad de organizare și progres (H), definit de Gh. Zapan, pentru sisteme evolutive cu evenimente preferențiale, cele care, în evoluția lor naturală sau dirijată, își schimbă structura și gradul de organizare și progres. Stările unor asemenea sisteme (biologice, psihologice, pedagogice sociale, economice etc.) precum și schimbările ce intervin pot fi

definite funcție de probabilitățile evenimentelor preferențiale ale sistemului respectiv. Profesorul Gh. Zapan a relevat faptul că formula entropiei nu poate fi transferată de la sistemele fizice la procesul învățării și, în genere, la sistemele evolutive cu evenimente preferențiale.

Cititorul se familiarizează treptat cu aplicațiile teoriei informației la procesul învățării, mai întâi la sisteme cu un singur eveniment preferențial, apoi la sisteme cu n evenimente preferențiale. Se întreprind analogii cu extinderea teoriei jocurilor. Prezentarea unor aplicații la care a contribuit autorul însuși face și mai accesibile conceptele și instrumentele respective.

Cartea se încheie cu trei anexe — tabele cu valorile lui t , r și ht pătrat — și o bibliografie selectivă.

Toate capitolele sînt de o utilitate imediată pentru cercetătorul din domeniul științelor sociale, care găsește în această carte un sprijin în preocuparea permanentă de a depăși abordarea analitică-descriptivă în favoarea unei viziuni sintetice, structuralist-sistemică. Evident, cercetătorilor mai tineri le-ar fi fost binevenite mai multe exemple, dar în acest caz lucrarea ar fi devenit un tratat de cercetare experimentală.

Cartea este remarcabilă, valorificînd efortul statisticii de a da o măsură obiectivă demersului experimental în studiul fenomenelor psihosociale.

Dr. Gr. Nicola

Mioara Matei, Ioan Matei, *Sociologie și sistematizare în procesele de dezvoltare*, București, Edit. tehnică, 1977

Recunoașterea valențelor teoretice și practice ale cercetării interdisciplinare a devenit un fapt incontestabil al vieții științifice. Realizarea acestui deziderat implică un intens travaliu teoretic-epistemologic, constituirea unui nou unghi de abordare a obiectului cercetării, elaborarea unui nou sistem conceptual, a unei noi metodologii, care integrează prin „depășire” contribuțiile disciplinelor aflate în cooperare. Volumul Mioarei și Ioan Matei propune un astfel de demers teoretic în care sînt implicate două discipline cu funcții teoretice și practice fundamentale, sociologia și urbanismul.

Centrîndu-se pe modalitățile unei abordări complexe, tehnice și umaniste a dezvoltării,

valorificînd și dezvoltînd, în mod original contribuțiile aduse în această direcție de sociologii și urbanistii din țara noastră, volumul aduce o contribuție în literatura științifică.

Autorii structurează lucrarea în trei părți, cu scopul de a evidenția posibilitatea și necesitatea unei viziuni integratoare între sociologie și urbanism, între diversele domenii ale sistematizării, între proiectare și realizarea propunerilor de sistematizare. Activitatea de sistematizare este prin esență sa pluri- și multidisciplinară, dar în problemele de dezvoltare, pînă în prezent aceasta nu a realizat acțiuni de

cooperare împreună cu sociologia. De aici rezultă o serie de deficiențe:

a. Necorelarea dimensiunilor umaniste cu cele tehnice într-o gândire comună, fiecare dintre acestea constituind probleme urmărite în mod paralel, racordările încercându-se a se realiza numai în anumite momente ale proiectării sistematizării. Această dihotomie explică de ce în concepțiile curente ale proiectării, disciplinele umaniste sînt reduse la simple „furnizoare de date”;

b. Nerealizarea unei cunoașteri teritorializate (în sensul diferențelor calitative și cantitative în teritoriu) a proceselor sociale de către urbanism. În consecință, proiectarea ignoră, deseori, necesitatea cercetării proceselor de dezvoltare din teritoriul considerat;

c. Cunoașterea insuficientă a mecanismelor interne ale proceselor de dezvoltare, a desfășurării în timp a interacțiunilor dintre diferitele componente ale dezvoltării comunităților locale.

Asemenea concepții limitate s-au statornicit în anumite condiții de dezvoltare, atît a activităților de sistematizare, cit și a celor de sociologie. Este vorba de experiența inițial redusă în materie de sistematizare teritorială (autorii se referă la perioada care a urmat declanșării în anii 1948-1949 a primelor lucrări experimentale de sistematizare teritorială socialistă, ca și la prezența redusă a sociologiei în aceste lucrări). Ambele condiții s-au suprapus în timp, contribuind la limitarea rolului sociologiei ca simplă „fuzionare de date”, situație ce a fost depășită doar în mod sporadic în unele lucrări care au evidențiat posibilitatea unor aporturi teoretice, metodologice la elaborarea de soluții concrete în materie de sistematizare¹.

Înlăturarea acestor deficiențe presupune, în mod necesar, abordarea comună de către sociologie și urbanism a proceselor de dezvoltare, rezultanta abordării în comun depășind contribuția particulară a fiecărei discipline. Aceasta presupune constituirea unui nou aparat conceptual în scopul abordării globale, funcție de un concept cheie, care în acest caz este cel de dezvoltare sistematizată. Noul concept relevă, prin conținutul său, în special finalitatea abordării comune a proceselor de dezvoltare și anume modul lor de realizare. Din această perspectivă, sociologia se diferențiază de „sistematizare” (care, ca activitate de proiectare se rezumă doar la momentele preliminare de aplicare

a unor măsuri) încorporînd-o ca o componentă obligatorie a acțiunii sociale de dezvoltare. Totodată, ca urmare sociologia nu mai este concepută ca o disciplină de date necesare sistematizării, ci ca o disciplină de sinteză care, împreună cu urbanismul, trebuie să ocupe o poziție centrală în procesele de dezvoltare (p. 20).

Un alt concept operațional analizat în lucrare este și acela de *urbanism popular*, care evidențiază necesitatea preocupărilor orientate către depistarea creațiilor arhitecturale populare amenințate să dispară datorită ritmului rapid de modernizare a ruralului.

Un spațiu amplu este consacrat în lucrare poziției sociologiei în ansamblul disciplinelor ce concură la dezvoltarea sistematizată. Trecerea sociologiei într-o poziție centrală derivă din însăși poziția sa față de problema de bază a dezvoltării colectivităților teritoriale — dezvoltarea multilaterală —, fiind singura disciplină care identifică în mod global și sintetic caracteristicile și funcțiile colectivităților umane supuse proceselor de dezvoltare socială. Sociologia aduce punctul de vedere al unei discipline umaniste, iar urbanismul capacitatea de armonizare în spațiu și timp a soluțiilor de teritorializare și materializare a lor, într-un program de viziune complexă și prospectivă.

Modificarea de concepție asupra dezvoltării sistematizate antrenează o serie de schimbări de concepție privind ramurile sociologiei și conținuturilor, relevîndu-se importanța unei ramuri recente — *sociologia colectivităților teritoriale* — ramură ce trebuie să răspundă următoarelor cerințe: a. înțelegerea sistemelor funcționale ale colectivității teritoriale, condiție indispensabilă acțiunii de dezvoltare sistematizată; b. studierea proceselor de dezvoltare la care aceste sisteme sînt supuse; degajîndu-se implicațiile comune, atît cele ale evoluției urbane cit și ale celei rurale; c. elaborarea unui sistem concret de măsuri de dezvoltare diferențiate pe medii și individualizate pe colectivități, fără de care nu se poate alcătui o prognoză corectă. O colectivitate teritorială nu se poate realiza fără considerarea ei în ansamblul sistemelor din care face parte (p. 58).

Prezentarea problemelor de dezvoltare ale colectivităților locale din unghiul de vedere al abordării comune, sociologice și urbanistice, — preocupare centrală a volumului — se concretizează și în realizarea unei tipologii funcționale a așezărilor, acestea distingîndu-se pe baza unui triplu punct de vedere: a. al celor trei niveluri la care se concretizează (al subsistemelor componente, al comunităților considerate și al ansamblurilor în care se integrează); b. al funcțiilor subsiste

¹ În acest sens, a se consulta studiul lui H.H. Stahl și Ioan Matei, *O experiență de documentare sociologică în materie de sistematizare teritorială*, în vol. *Cercetări sociologice contemporane*, București, Edit. științifică, 1966, p. 283-296.

melor componente realizate, prin promovarea interrelațiilor dintre subsisteme, sau prin relații între sisteme supraordonate; c. al planului la care se realizează (intern sau extern).

Autorii disting trei trepte de integrare a sistemelor (subsistemelor) funcționale: a. *sistemul de convergență de gradul I* care cuprinde colectivitățile locale direct legate de un centru rural sau urban, polarizator de interese; b. *sistemul de convergență de gradul II* înglobează ariile de convergență primare într-o treaptă ierarhic superioară, prin integrarea centrelor și a ariilor de convergență în fluxurile regionale de bunuri și servicii; c. *sistemul de convergență de gradul III* care integrează ariile amintite în marile circuite de nivel național.

Una din problemele controversate din literatura urbanistică și sociologică este și aceea legată de mărimea optimă a unei localități, autorii aducându-și la această problemă o rezolvare originală. Respingând modul nediferențiat de tratare a termenului de mărime optimă, ei relevă faptul că nu se poate vorbi de o astfel de mărime nici măcar la o singură localitate, întrucât intervin variații în timp, fiecare mărime optimă exprimând de fapt un echilibru atins la un moment dat.

Între preocupările de ordin interdisciplinar ale lucrării studierea și utilizarea *profilului social-economic* ocupă un loc însemnat. Concept operațional, caracteristic urbanismului socialist, profilul social-economic exprimă prin intermediul unui sistem de indicatori, structura, funcționalitatea, gradul și modul de dezvoltare al localităților sau teritoriilor (p. 115). Această noțiune a rămas multă vreme în afara sferei de interes sociologic, constituind un indicator exclusiv urbanistic. Profilul social-economic indică prin procente repartizarea populației pe grupe de activități, relevând, simultan, gradul de ocupație al populației și gradul de dezvoltare al serviciilor sociale, permițând orientarea în privința determinării raportului dintre funcțiile interne și externe ale localităților.

Deosebit de interesant este și capitoul redactat de Sandu Dumitru privind metodele și tehnicile sociologice de studiere și intensificare a participării locale la procesele de dezvoltare locală.

Ridicând numeroase probleme, oferind soluții originale, lectura cărții se dovedește utilă atât sociologilor și urbanistilor, cât și tuturor celor care se ocupă de problemele dezvoltării în profil teritorial.

Asist. univ. Iancu Filipescu

* * **Sociologie, dezvoltare și practică socială**, București, Edit. Academiei, 1979 (coord. prof. dr. Ion Drăgan)

Volumul, *Sociologie, dezvoltare și practică socială*, apărut în cadrul Editurii Academiei, sub egida Centrului de cercetări sociologice, reprezintă o parte din preocupările sociologiei românești în noul cadru instituțional, ideologic și organizatoric creat după 1965, care a permis — așa cum se subliniază în lucrare — o adevărată mișcare științifică națională în cercetarea socială. Prezentate la simpozionul din 1976, comunicările înmănușate în volum evidențiază, în cea mai mare parte, contribuțiile teoretice și practice ale cercetătorilor care activează în această instituție reprezentativă, pentru noul spirit imprimat sociologiei românești, ale altor categorii de specialiști care activează în diferite unități de cercetare și de învățământ.

Înscriindu-se în ansamblul preocupărilor privind cunoașterea și optimizarea fenomenelor

și proceselor sociale din țara noastră, lucrarea se evidențiază prin abordarea unor laturi esențiale ale vieții noastre sociale, fiind, din acest punct de vedere, profund ancorată în problematica actuală și de perspectivă a construcției socialiste, a edificării societății socialiste multilateral dezvoltate.

De-a lungul celor 5 secțiuni: (*Schimbări în structura forței de muncă industriale și creșterea rolului clasei muncitoare; Forța de muncă din agricultură, Modernizarea comunităților rurale; Factorii sociali ai modernizării și sistematizării teritoriale; Educația socialistă și cultura socialistă; Structura și funcțiile familiei în societatea socialistă*) se prezintă principalele probleme teoretic-aplicative ale investigației sociologice ca și rezultatele unor cercetări întreprinse, timp de mai mulți ani, în diferite domenii sociale,

În *Cuvînt înainte* prof. univ. dr. Ion Drăgan, directorul Centrului de cercetări sociologice, creionează, prin enumerarea principalelor teme care au stat în atenția cercetării, legătura dintre investigația sociologică și dezvoltarea socială. Date fiind trăsăturile perioadei pe care o parcurge România, problematica dezvoltării, a modernizării constituie un punct central în preocupările sociologilor. În acest sens, aproape toate studiile se ocupă direct sau indirect de diferite aspecte ce decurg din amplul proces de modernizare a țării în condițiile socialismului.

Un loc aparte îl ocupă, în acest context, secțiunea cu privire la agricultură, la lumea satului, la procesul de urbanizare. Sînt puse în evidență structuri sociale caracteristice vieții rurale, pregătirea forței de muncă în agricultura cooperatistă, participarea la muncă a cooperatorilor. În același timp se desprinde imperativul abordării specifice din punct de vedere metodologic și teoretic a satului. Totodată, sînt semnalate discrepanțe și disfuncționalități în acest proces complex și complicat de modernizare a satului. În acest context, este reafirmată și de astă dată necesitatea particularităților satului, ca tip de comunitate umană și integrarea adecvată a acestora în procesul de modernizare social-economică a țării și în fenomenul urbanizării.

Dacă în ceea ce privește satul, sociologia românească dispune de tradiții care au intrat în patrimoniul gândirii europene, în domeniul cercetării sociologiei industriale, se poate vorbi cu adevărat de un demers științific abia după reasezarea într-un cadru nou a investigației sociale. De fapt în acest domeniu a fost necesară și o muncă serioasă de defrișare, avînd în vedere specificul înfăptuirii industrializării în România. Studii și cercetări efectuate de diferite instituții și cercetători încearcă să surprindă elementele caracteristice evoluției noastre industriale, accentuîndu-se, cum dealtfel este firesc, pe cunoașterea formării profesionale a muncitorilor, pe pregătirea forței de muncă din întreprinderi. Centrul de cercetări sociologice a adus contribuții importante la constituirea sociologiei industriale autohtone. Volumul pe care-l discutăm prezintă cititorilor cîteva dintre preocupările membrilor Centrului și ale altor cercetători. Studiile care alcătuiesc o secțiune specială cu privire la clasa muncitoare se axează mai ales pe integrarea forței de muncă în industrie. Sînt puse în discuție concepte teoretice (socializare, integrare) precum și aspecte referitoare la formarea conștiinței muncitorești, orientarea profesională, participarea clasei muncitoare la viața social-politică. Autorii semnalează o serie de dificultăți care apar în procesul de integrare profesională, generate

de condițiile obiective dar și de factorii subiectivi, reliefindu-se în același timp rolul pe care-l are dezvoltarea industrială în zone noi, fără o experiență și tradiție în organizarea și activitatea de tip uzinal.

Cît privește urbanizarea, această temă se bucură de o situație privilegiată din partea sociologilor noștri, încă de la primele încercări de investigare concepute după cel de-al doilea război mondial, ceea ce este firesc pentru o țară aflată într-un amplu proces de urbanizare. Întîlnim în volum lucrări care analizează aspecte variate, de la utilizarea metodei tipologice în cercetarea zonelor pînă la cunoașterea atitudinii față de profesie la personalul încadrat într-o instituție comercială dintr-o localitate urbană. Se desprind o serie de concluzii care vizează aspectele calitative ale migrațiilor intraurbane, sistematizarea localităților în funcție de condițiile geografice, economice și sociale, utilizarea serviciilor publice în mediul urban mai ales din perspectiva comunicațională, relația dintre cultură și comunicarea politică, în mediul urban. Aproape toate studiile subsumate urbanizării, evidențiază interdependența dintre civilizație și viața urbană, care se manifestă în condițiile progresului economic pe care-l cunoaște România. Fiind un fenomen contradictoriu, procesul de urbanizare face ca dezvoltarea urbană să nu fie însoțită nemijlocit și de o schimbare în mentalități, atitudini și comportamente. După cum nesocotirea dimensiunilor sociale și psihologice în proiectarea noilor așezări urbane poate duce la contradicții, care nesesizate la timp și nesoluționate par să frîneze înfăptuirea obiectivelor și ridicarea nivelului de civilizație al locuitorilor. Lucrările care alcătuiesc volumul ce-l discutăm se ocupă însă mai puțin de disfuncționalitățile ce apar în acțiunea de reconstruire sau de construire urbană.

Capitolul ce-și propune să abordeze educația și cultura socialistă, reunește studii eterogene din punct de vedere tematic. Astfel, unul dintre studii se ocupă de decalajul dintre exigențele unei cercetări sociologice moderne și metodologia insuficient elaborată, folosită în unele investigații. Conceptele de status și rol fac obiectul a două intervenții, încercîndu-se adecvarea lor la realitățile concrete din țara noastră. Rolul televiziunii în modelarea opiniilor și atitudinilor publicului, face obiectul altui studiu. Comunicarea de masă apare tratată sistemic. În legătură cu structura socială a rezervei de educație ni se prezintă concluzii și considerații teoretice și metodologice într-o comunicare care propune un demers sociologic al studiului pierderilor școlare. În fine, tot în acest capitol cităm un studiu despre responsabilitate în unitatea socialistă.

Ultima secvență a volumului prezintă structurile și funcțiile familiei urbane, structura de autoritate și tipurile de relații din familie, influența factorilor economici asupra fenomenelor demografice prin intermediul familiei, cercetarea interacțiunii familie-clev în orientarea profesională. Familia este analizată mai ales prin prisma rolului pe care-l are modernizarea în procesul de dezvoltare pe care-l cunoaște țara noastră. Astfel, sînt investigate funcțiile acestei forme de comunitate umană, relațiile dintre membrii familiei, comportamentul demografic etc. — toate apar din perspectiva mutațiilor ce intervin în viața socială. Totodată este de reținut preocuparea autorilor pentru sesizarea unor contradicții determinate de diferite cauze, care apar în familia contemporană supusă unei multitudini de influențe.

Am prezentat doar principalele concluzii care se desprind pe marginea volumului apărut sub egida Centrului de cercetări sociologice. Desigur, el nu este scutit de o serie de neîmpliniri. Unele studii lasă impresia unei insuficiente elaborări, altele prezintă numai aspecte tehnice ale unor cercetări fără a desprinde sugestiile metodologice și

teoretice care se degajă din aparatul matematic. Sînt unele comunicări din care cititorul, cit de avizat, nu află nimic nou, nici metodologic, nici teoretic, nici informațional. Unele studii, deși de calitate științifică neîndoieabilă, nu reușesc să generalizeze concluziile, să le confrunte cu cercetări similare sau cu concepții de largă circulație. Volumul însă cuprinde și materiale care propun soluții aplicative, dar așa cum remarcă și prof. dr. Ion Drăgan, coordonatorul lucrării, acestea se referă la arii restrinse. De aceea, sînt puține concluziile și sugestiile care ar putea fi valorificate pe scară largă de către factorii de decizie.

La toate acestea am mai aminti lipsa din volum a unor cercetători și instituții consacrate în sociologia românească și internațională.

Cu toate acestea, volumul *Sociologie, dezvoltare și practică socială* constituie o lucrare care aduce reale contribuții la analiza și dezbaterăa unor probleme sociale de mare actualitate.

Constantin Schifirnel

Centrul de cercetări pentru problemele tineretului

Mircea Șilețchi, Alice Lascu, *Informația, entropia și procesele sociale*, București, Edit. Academiei, 1978

Unul dintre evenimentele editoriale ale anului trecut îl constituie, apariția, în Editura Academiei R.S.R., a lucrării *Informația, entropia și procesele sociale* de Mircea Șilețchi și Alice Lascu, avînd o problemă modernă ce se bucură de o amplă și competentă tratare. Scrisă într-o manieră curajoasă, lipsită de inhibiții dogmatice, lucrarea este, în ansamblu, utilă pentru înțelegerea mai exactă și mai profundă a unor fenomene sociale privitye prin prisma ciberneticii și în special a modelelor de dezvoltare socială.

Pornind de la ideea utilității cercetării și simulării evoluției posibile a activităților care permit măsurarea reacțiilor comportamentale în urma unor decizii diferite, autorii și-au structurat demersul teoretic al lucrării în trei părți: 1. Teoria informației și entropia socială; 2. Entropia și organizarea socială; 3. Organizarea și procesele sociale.

În prima parte a lucrării se lămurește semnificația unor concepte din teoria informației și a legăturilor dintre acestea și entropia socială. Astfel, primul capitol este rezervat

definirii noțiunilor de *entropie informațională*, *certitudine și incertitudine*, *informație și redundanță*, *informație și comunicare*, precum și a legăturilor determinate dintre ele.

Un loc distinct în cadrul acestui capitol îl ocupă aplicațiile teoriei informației în sociologie, contribuția matematicii la elaborarea unor chestionare sau alte instrumente care să permită maxim de informație.

În capitolul intitulat *Entropia socială*, autorii aduc precizări terminologice necesare pentru înțelegerea conceptelor de *timp-irreversibilitate*, *orientare-dezorientare* și *ordine-dezordine*, arătînd că în domeniul social se poate aplica cu succes principiul entropiei crescînde.

Modul în care autorii abordează raportul dintre ordine și dezordine în domeniul social contribuie la întărirea ideii că preocuparea de a găsi mijloacele și resursele necesare dezvoltării cu cel mai puține efecte negative își află rezolvarea în soluția de uniformizare și stabilizare simultană a ritmurilor (maxime sau minime). Din acest unghi al analize

merită să amintim cele două aspecte dezbătute de autori: *a.* Tranziția de la ordine la dezordine este însoțită de creșterea entropiei sociale, concomitent cu descreșterea organizării sociale; *b.* Tranziția de la dezordine la ordine este însoțită de diminuarea entropiei sociale, concomitent cu creșterea organizării sociale (p. 48). Dar preocuparea oamenilor este ca să se asigure pe termen lung o ordine cât mai deplină, iar dezordinea să aibă un caracter local, limitat în timp și spațiu. Din acest punct de vedere, autorii extrag două concluzii foarte importante: 1. variația entropiei sociale este cu atât mai mare, cu cât sînt mai mari ritmurile dezvoltării sociale; 2. variația entropiei sociale este cu atât mai mică cu cât sînt mai mici ritmurile dezvoltării sociale. Din acest motiv, menținerea unor ritmuri înalte ale dezvoltării — subliniază M. Șilețchi și A. Lascu — în condițiile unor resurse limitate, conduce la dezorganizarea și pierderea potențialului de orientare. Eliminarea acestor fenomene negative se face prin menținerea unor ritmuri raționale în dezvoltarea socială, întrucît ritmurile înalte conduc la epuizarea resurselor materiale și energetice.

Autorii conchid din această perspectivă că o măsură eficace a organizării pe termen lung o constituie însuși gradul de uniformitate, deoarece organizarea rațională se caracterizează printr-o uniformitate crescîndă.

În capitolul 3: *Entropia informațională și entropia socială*, se trece la o amplă și bogată analiză referitoare la raporturile dintre incertitudine, pe de o parte, și ireversibilitate, respectiv dezordine și orientare, pe de altă. M. Șilețchi și A. Lascu își formulează argumentat punctul de vedere privitor la sensul, orientarea, tendințele și scopurile dezvoltării și evoluției sociale, afirmînd că „incertitudinile pot fi eliminate prin orientarea dezvoltării, prin perfecționarea activităților umane” (p. 71), elemente care contribuie la obținerea unui plus de informații și prin aceasta duc la diminuarea entropiei sociale, a dezordinii în procesul dezvoltării sociale.

Prima parte a lucrării se încheie cu capitolul intitulat *Entropia și previziunea*, în care se pune un accent deosebit pe importanța previziunii, privită ca o anticipare a evoluției viitoare în domeniul social și ca modalitate de explorare a viitorului, parțial incert, permițînd „avertizarea și prevenirea celor interesați de conținutul, direcția și orientarea schimbărilor sociale viitoare” (p. 75). De asemenea, se relevă că previziunea ne permite să evităm, pe cît posibil, căile neraționale, inutile, orientîndu-se asupra țelurilor, obiectivelor și sarcinilor de viitor ce se înscriu în limitele posibilităților umane.

În partea a doua (*Entropia și procesele sociale*), lucrarea se referă la legăturile dintre entropie, organizare și previziune. După ce prezintă în cap. 5 noțiunile de *organizare-autoorganizare și grad de organizare socială* cu referire la sistemele sociale, autorii analizează procesul de organizare (cap. 6) în toate componentele sale: tendința de orientare către scopuri; mijloacele și resursele de atingere a scopurilor; adaptarea dezvoltării la scopuri.

Capitolul 7 este consacrat raportului dintre organizare și procesele entropice (ireversibilitate, dezordine, orientare), demonstrîndu-se că organizarea contribuie la diminuarea continuă a entropiei sociale, deci a dezordinii în procesul dezvoltării sociale. Dar întrucît procesele sociale evidențiază, în timp, fenomene de amplificare și diminuare a dezordinii tipice fluctuațiilor, în succesiunea dezvoltării sociale, prin modelarea „tendințelor și socio-ritmurilor” se pot elabora modele descriptive și de previziune. Studiarea acestor tendințe cu ajutorul unor modele — afirmă autorii — este foarte profitabilă, deoarece se deschid perspective rodnice prin fundamentarea organizării ca știință.

În capitolul 8, *Organizarea și previziunea*, autorii se opresc asupra următoarelor raporturi: continuitate și previziune; stabilitate și previziune; uniformitate și previziune. Legat de asigurarea continuității în desfășurarea proceselor social-economice, se arată că preocuparea pentru asigurarea continuității în dezvoltarea socială este strîns legată de elaborarea previziunilor, gradul de certitudine al previziunilor putînd fi sporit numai prin asigurarea continuității activităților umane. Aceasta se realizează prin intermediul modelelor descriptive de previziune, de prognoză, de planificare.

Partea a treia, *Organizarea și procesele sociale*, constituie paginile cele mai demne de atenție din lucrarea lui Șilețchi și Lascu, în care ni se oferă o conturare coerentă și multilaterală — de pe poziții marxiste — a evoluției sistemelor sociale (cap. 9), a prognozei proceselor sociale (cap. 10), precum și a simulării proceselor sociale (cap. 11).

În cadrul cap. 9, referitor la evoluția sistemelor sociale, autorii relevă semnificațiile perfecționării metodologiei aparținînd *prospectivelor sociale*. Modul în care autorii tratează problematica studiului sistemelor contribuie la înțelegerea importanței abordării sistemice a dinamicii sociale, care implică atît studiul indicatorilor sociali, cît și al relațiilor de dependență dintre aceștia.

M. Șilețchi și A. Lascu aduc, de asemenea, o perspectivă nouă asupra problemelor legate de previziunea dinamicii sistemelor sociale, precum și asupra incidențelor deciziei previzionale asupra dezvoltării sociale.

În cap. 10, *Proгноза proceselor sociale*, analiza este focalizată, în primul rând, asupra precizării locului și rolului prognozei în procesul conducerii, după care se trece la o amplă și competentă analiză a metodologiei generale a prognozei sociale.

Pornind de la necesitatea de a evita primejdia simplismului în modelare, adică a modelării realității într-o formă neadecvată, autorii analizează, totodată, metoda scenariilor, oprindu-se ceva mai mult asupra lucrărilor *Anul 2000* de Herman Kahn și *Omenirea la răsplătie* de M. Mesarović și E. Pestel, pe care le analizează din punctul de vedere al metodelor de prognoză folosite. În acest sens, autorii menționează noutatea pe care o prezintă lucrările amintite, în ceea ce privește metodologia de cercetare, arătând că scenariile înglobează tendințe (sau trenduri), care servesc descrierii evoluțiilor acceptabile sau neacceptabile, în scopul selectării variantei lor dezirabile.

Oscar Hoffman, *Sisteme conceptuale operaționale în sociologie*, București, Edit. științifică și enciclopedică, 1978

Una din problemele de răscruce ale cunoașterii vieții sociale este cea a raportului dintre investigația empirică și construcția teoretică. Este indiscutabil că pe aceste două direcții — luate separat — s-a avansat foarte mult, s-a adunat un material foarte vast. Problema care se pune este dacă acest cumul reprezintă necondiționat și un progres, dacă realizările sociologiei empirice și ale celei teoretic-speculative răspund în mod necesar și plenar exigențelor științei.

Sociologia, după cum este știut, a pus la punct un sistem de metode și tehnici care au sporit rigoarea și eficiența demersului investigativ desfășurat la zona de contact cu realitatea nemijlocită. Interesează însă dacă știința sistemului social global (și a subsistemelor acestuia) s-a structurat și funcționează ea însăși ca sistem la toate palierele și în raport cu toate verigile sale, dacă sociologia își supune metodelor acțiunea investigativă nu numai în raport cu obiectul real — fapt împlinit într-o anumită măsură —, ci și cu obiectul cunoașterii. Trecerea de la obiectul real la obiectul cunoașterii și de la acesta la cunoaștere nu poate fi eficientă decît în măsura în care se realizează metodic, supunin-

Ultimul capitol al studiului este dedicat construirii unor modele de organizare, pornind de la interdependența între creșterea demografică și dezvoltarea economică, Autorii descriu modelul demoeconomic, modelul tehnoeconomic și modelul tehnocologic prin intermediul unor variabile demografice, economice, tehnologice și ecologice, interdependente în procesul dezvoltării moderne a societății.

În concluzie, se poate afirma că abordarea creatoare în această carte a problemelor legate de reprezentarea viitorului prin modele de dezvoltare — ca reprezentări ale schimbării și inovației — răspunde în mod cert unei cerințe actuale și importante.

Aprecînd în ansamblu valoarea practică și teoretică a acestei instructive lucrări, se cuvine să subliniem totodată importanța concepției autorilor, ca și a țesăturii sale problematice, pentru mai buna înțelegere a relației sistem-model, ajutînd și „servind în mod evident, prin aproximări succesive, procesul de cunoaștere”.

Fl. Popa

du-se rigorilor regulilor de cunoaștere rezultate din practica investigativă. Autodisciplinarea cercetării trebuie, așadar, să vizeze nu numai locul unde se desfășoară „contactul” dintre cunoaștere și realitatea socială, ci și acele „zone” care se află în spatele acestui front. Or, dificultatea trecerii de la cunoașterea empirică la construcția teoretică se datorește tocmai faptului că nu au fost „croite” și „bătătorite” drumurile care să asigure „accesul” dintr-o parte în alta și reciproc. O atare situație determină, ca o preocupare majoră, întoarcerea sociologiei către propriul discurs, pentru a-și preciza coordonatele în baza cărora urmează să fie depășit hiatusul dintre empiric și teoretic. Ținînd seama că problemele de ontologie socială și-au primit, în principiu, răspunsul corect prin elaborarea materialismului istoric, putem spune că preocupările în domeniul epistemologiei reprezintă, în această etapă a dezvoltării științei despre societate, inițiative care privesc fundamentele acesteia, construcția ei consecventă, în continuare, nemăfiind posibilă fără elucidarea problemelor care se ridică în legătură cu trecerea de la cunoașterea nemijlocită a realității la cunoașterea teoretică și,

reciproc, de la concepte, propoziții și sisteme teoretice spre realitatea socială care urmează să fie abordată prin tehnici empirice.

Unei sarcini atât de complexe se încumetă să-i răspundă Oscar Hoffman în lucrarea intitulată: *Sisteme conceptuale operaționale în sociologie*, apărută la Editura științifică și enciclopedică. Este cazul să menționăm de la început că o atare întreprindere presupune cu necesitate o formație teoretică multilaterală — nu numai sociologică, ci și filozofică, logică etc. — și, pe de altă parte, practică de cercetare în teren, condiții demonstrate cu prisosință pe întregul parcurs al textului. Drept urmare, Oscar Hoffman ne-a oferit un volum al cărui conținut nu ne poartă în sfera abstracțiilor speculative, dar care nu s-a vrut, cum precizează chiar autorul, redus la dimensiunile unui text de sociologie concretă.

Schema pe care se construiește edificiul lucrării se reduce, în esență, la procesul operaționalizării conceptelor și, cumva, la reversul acestuia, respectiv, la conceptualizarea indicatorilor. Trebuind să rezolve pas cu pas problemele de fond pe care le ridică această vehiculare între nivelul teoretic și cercetarea empirică, autorul este nevoit să-și desfășoare discursul pe numeroase planuri, ocazie care îi dă prilejul să-și afirme opiniile și să-și întemeieze argumentele în legătură cu actul de construcție științifică și criteriul de științificitate în cunoaștere, vizavi de orientările neopozitiviste, în special de operaționalism. Este știut că dialogul dintre marxism și neopozitivism este mai vechi, domeniul de referință a confruntărilor fiind mai ales terenul științelor naturii. Intervenind cu pertinentă în acest dialog, O. Hoffman are în vedere viața socială. Merită semnalat, de asemenea, și faptul că, raportându-se la diferite puncte de vedere de factură neopozitivistă, autorul lucrării pe care o recenzăm nu își reduce discursul la evidențierea carențelor, ci, manifestând o atitudine critic receptivă, el are în vedere și posibilitatea construirii unor sisteme conceptuale operaționale din perspectiva sociologiei întemeiată pe baza materialismului istoric. Respingând deci operaționalismul ca modalitate filozofică de înțelegere a cunoașterii autorul scoate, totodată, în evidență valențele analizei operaționale în elaborarea teoriei sociologice.

Analiza operaționalizării și a conceptualizării nu este, pentru autor, un scop în sine; ea vizează în permanență depășirea carențelor pe care le prilejuiește empirismul — lipsit de perspectivă și substanță teoretică — și teoria speculativă, ruptă de realitate. În acest scop, pentru a „purta” conceptele din sfera abstracțiilor spre cunoașterea empirică, spre a le „așeza” în fața realității în vederea descifrării acestora, se întreprinde mai întâi o

analiză cu privire la natura conceptelor operaționale, care sînt definite ca fiind „acea specie de concepte capabile a servi nemijlocit în cercetarea realității” (p. 20). Cercetarea „disponibilităților” conceptelor științifice în vederea operaționalizării lor se finalizează în structura, pe care o găsim la pagina 23:

— neoperaționale (latente, de definire verbală)

— totale — simple

— parțiale — complexe

— operaționale (manifeste, de clasifi care)

Lăsînd la o parte unele rezerve față de schema propusă, semnalăm valoarea ei sugestivă, faptul că permite înțelegerea sociologiei, în dinamica sa, din perspectiva folosirii unor concepte în explorarea realității sau a trecerii de la concepte mai puțin operaționale spre concepte operaționale eficiente.

Conceptele nu au valoare în sine, în nici una dintre funcțiile pe care le îndeplinesc (de reflectare, de investigare, de facilitare a activității practice), ci numai în măsura în care sînt definite și operează în cadrul unui sistem, care, pe lângă acestea, presupun: definiția, diviziunea și clasificarea, teorema, teoria. Sistemul conceptual se formează, funcție de finalitățile imediate, prin operaționalizarea conceptelor și conceptualizarea indicatorilor.

În ceea ce privește operaționalizarea, lucrarea evidențiază două căi: orizontală și verticală. „Operaționalizarea orizontală, inspirată din lucrările lui Lazarsfeld, se referă la „desfacerea” genului în speciile sale componente sau la raportul dintre general și particular. Un concept se desface astfel în sub-concepte, reflectînd variantele calitative ale realității complexe oglindite de conceptul „nucleu” (p. 32). Operaționalizarea pe verticală, care este sugerată de punctul de vedere emis de Merton cu privire la „teoria de rang mediu”, „constă în „desfacerea” conceptelor în sub-concepte ierarhice inferioare sub aspectul nivelului de reflectare, trecîndu-se de la conceptele fundamentale ale teoriei generale și metateoriei, la concepte din ce în ce mai puțin abstracte spre concretul ontic” (p. 32). Pentru a fi puse în valoare virtuțile celor două direcții de operaționalizare se procedează la „desfacerea” pe orizontală și pe verticală a conceptului de „clasă muncitoare” (în condițiile societății noastre) pentru a se ajunge, în final, la concepte-instrumente de lucru.

Procesul reciproc, de reconstrucție a teoriei — de „revenire” la concept, care se prezintă acum sub forma concretului logic sau ca un pas în plus către acesta, ca un adevăr îmbogățit — are loc, mai întâi, prin precizarea dimensiunilor (și a variabilelor), elaborarea indicatorilor, apoi prin clasificarea conceptuală, pentru ca, în final să se treacă din nou la teoremă și teorie.

Dialectica mediilor dinspre cunoaștere spre obiectul cunoașterii și prin acesta spre obiectul real ca și aparenta reîntoarcere, de fapt înaintarea spre o cunoaștere superioară, se desfășoară ca proces creator, ca o activitate în care cu fiecare pas făcut, pe o direcție sau alta, se câștigă o cunoaștere nouă. Creația este prezentă „atât în cadrul cunoașterii empirice, cât și a celei teoretice” (p. 41), în primul caz fiind „creat” un obiect la nivelul existentului, pentru că, prin cunoașterea teoretică, să se realizeze obiectul „ideal”. În drumul desfășurat în ambele sensuri, între obiectul concret și cel ideal și dinspre acestea către obiectul ontic, se constituie și se instituie trepte intermediare, luarea în stăpânire a realității, respectiv elaborarea adevărului, realizându-se din aproape în aproape. Operaționalizarea nu se reduce la o simplă substituție a unor „termeni teoretici” cu „termeni observaționali” așa cum consideră Carnap. Conceptele observaționale sînt și rămîn tot concepte teoretice. În operaționalizarea verticală, de pildă, are loc crearea unor concepte relativ diferite față de cele de la care s-a plecat. Sau, oprindu-ne asupra altui moment, diviziunea conceptuală are drept rezultat formarea unor concepte noi ca urmare a explicitării esenței fenomenului studiat.

Pentru că orice prezentare sub formă de recenzie simplifică oricum conținutul lucrării

vizate și pentru ca simplificarea să nu deformeze prin reducere, ne permitem, pentru a evita asemenea posibilitate, să amintim, măcar enumerativ, problematica dezvoltată în legătură cu definiția, idealizarea, operaționalizarea enunțurilor și a teoriilor, cu sincronia și diacronia în analiza operațională, referitoare la complementaritate, la analiza logică a limbajului în sociologie, la valoarea praxiologică a sistemului conceptual operațional etc.

Lucrarea reușește să evidențieze problematica propusă, oferind indicații asupra modului de abordare a sistemelor conceptuale, operaționale privite din perspectiva unei teorii sociologice date. Am sugera autorului dezvoltarea unora din ideile prezente în lucrare și, în special, elaborarea unor studii care să atace problema construcției teoriei sociologice realizată în procesualitatea cunoașterii, ocazie cu care ar putea să apară și alte dimensiuni implicate în procesul de elaborare și folosire a sistemului conceptual operațional, cum ar fi: fundamentarea logică a procesului de conceptualizare a indicatorilor, problema inducției cu specificul ei în cunoașterea vieții sociale, în ce măsură ar fi posibilă elaborarea sistemului deductiv în sociologie, statutul epistemic al conceptelor și expresiilor în structura teoriei etc.

Fl. Georgescu

Bistrița-Năsăud, Studii și cercetări etnografice (coordonator N. Dunăre), editat de Comitetul județean pentru cultură și educație socialistă Bistrița-Năsăud, 1978

Echipele de cercetare conduse de Dimitrie Gusti s-au îndreptat prin 1935, spre Valea Someșului din zona Bistrița-Năsăud, și au lucrat aici, după unele informații, în 28 de localități. Cunoaștem, însă, date referitoare doar pentru comunele Șanț, Leșu și Rebrîșoara. La Șanț sau Rodna Nouă cum i se mai spune, unde cercetarea a avut loc sub conducerea directă a lui D. Gusti și H. H. Stahl, la care a mai participat și un bursier al Fundației Rockefeller, Ph. Mosley, s-a strîns un bogat material referitor la viața economică, spirituală, politică, date despre starea sănătății etc., în timp ce la Leșu, activitatea monografică condusă de Octavian Neamțu și Anton Coșbuc a fost îndreptată mai mult spre acțiunea culturală.

Cum ideea elaborării unor noi studii în localitățile rurale odinioară cercetate de către

echipele studențești conduse de mentorul școlii sociologice de la București, am considerat-o întotdeauna ademenitoare, volumul *Bistrița-Năsăud*, subintitulat *Studii și cercetări etnografice*, apărut sub auspiciile Comitetului județean pentru cultură și educație socialistă Bistrița-Năsăud ne-a trezit un interes aparte.

Dacă judecățile noastre de valoare asupra lucrării *Bistrița-Năsăud* ar putea surprinde pe etnologi, faptul se explică prin aceea că ele se datorează unei lecturi din interior. Am citit, cu alte cuvinte, această lucrare cu ochii sociologului și nu ai etnografului. Criteriile noastre axiologice au avut în vedere în permanență perspectiva sociologică.

Ce ne-a atras cu deosebire atenția din cartea foarte modest subintitulată *Studii și cercetări etnografice*? În primul rînd, substan-

tială introducere semnată de N. Dunăre coordonatorul cercetării, unde perspectiva diacronică se îmbină cu cea sincronică, oferind totodată un util îndreptar metodologic pentru cei preocupați în alcătuirea unor monografii sătești, comunale sau subzonale, îndreptar cu evidente implicații de ordin epistemologic (p. 16—19).

Mergînd mai departe pe linia valorii teoretice a lucrării, relevant ni se pare spiritul de finețe analitică cu care N. Dunăre tratează mult discutatul raport dintre etnologie și etnografie (p. 19—20) — ca și relația dintre etnologie ca disciplină de ansamblu și ramurile ei. Etnologia este, după N. Dunăre, „știința comunităților omenești în totalitatea lor etnoculturală, spre deosebire de celelalte științe sau discipline etnologice (etnologie economică, etnologie geografică, etnologie istorică, etnologie demografică, etnologie medicală, etnologie juridică, folcloristică literară, muzicală, coregrafică, teatrală) care studiază numai unele părți, sectoare sau aspecte ale modului de viață al comunităților etnice, ale culturii materiale și spirituale populare create și vehiculate de acestea” (p. 20). Etnologia este definită atît din rațiuni metodologice, cît mai ales teoretice. Recunoaștem aici, între alți termeni, modul cum se pune raportul dintre sociologie și ramurile ei, problemă nu mai puțin controversată.

Raportul dintre etnologie și etnografie nu este înfățișat de la general la particular, de la întreg la parte. Poziția etnografiei față de etnologie este cea pe care o are sociografia față de sociologie. Dar din definiția dată etnologiei (etnologie geografică, istorică etc.) rezultă un raport de la gen la specie. Observația nu este lipsită de semnificație, căci ea ridică probleme teoretice foarte acute, pentru etnologie. Dînd dreptul la existență etnologilor de ramură, mai putem vorbi, ontologic gîndind, despre existența unei etnologii în general? Nu este oare etnologia pulverizată prin aceste „mici etnologii”? Mai categoric spus, există etnologia? Sau: cum este posibil a fi cercetate comunitățile omenești „în totalitatea lor etnoculturală”? Este etnologia actuală capabilă de o astfel de abordare? Există oare, ontologic, o zonă proprie etnologiei deosebită de cea a etnologiei particulare și dacă da, care sînt problemele epistemologice care derivă de aici?

N-am pus aceste întrebări spre a-i reproșa lui N. Dunăre carențe ale modului cum vede raportul dintre etnologie și ramurile ei. Dimpotrivă, prin aceste întrebări am dorit să evidențiem caracterul fertil al judecăților emise de autor. Istoria și metodologia științei au demonstrat fără tăgadă că adesea sînt mai valoroase lucrările cu deschidere spre noi

probleme, decît cele care pun punct cercetărilor. Și prin problemele pe care le ridică studiul introductiv, se poate constata, cu evidentă, o deschidere spre nou, în elaborarea teoretică a etnologiei.

Recunoaștem cu ușurință în structura de ansamblu a lucrării, chiar dacă terminologia nu este aceeași, metodologia gustiană în elaborarea monografiilor sătești. Astfel, *cadruul natural* (p. 25—32) este în fapt o dimensiune a cadruului cosmologic, *evoluția demografică* (p. 71—80) o dimensiune a cadruului biologic, iar *capitolul considerații istorice* (p. 32—70) corespunde cadruului istoric. Diviziunea pe cadre a școlii sociologice de la București mai cuprindea și cadruul psihologic. Dar autorii lucrării, dorind probabil să realizeze nu o monografie în sensul gustian al cuvîntului, ci doar o monografie etnologică, au lăsat în mod firesc la o parte ceea ce D. Gusti numea cadruul psihologic, viața spirituală a satului, folcloristica și arta populară urmînd să fie abordate în volumele următoare.

Făcînd abstracție de interesantele capitole referitoare la ocupațiile principale (p. 81—146) și cele secundare (p. 147—204) care ar putea fi considerate, folosînd terminologia școlii monografice drept *manifestări economice* putem afirma că dealtfel, în mod firesc, lipsește din această cercetare și studiul manifestărilor.

Un lucru este cert: *etnografii și folcloriștii sînt mai credincioși metodologiei elaborate de școala sociologică de la București, decît sociologii de astăzi*. Faptul se explică, desigur, prin sensibila detașare a sociologiei moderne de cea gustiană, ceea ce pînă în prezent nu este în aceeași măsură valabil și pentru etnografie și folclor.

Prin metodologia adoptată — merit incontestabil al coordonatorului cercetării —, lucrarea *Bistrița-Năsăud* este o încercare riguroasă și, în același timp, modernă de tratare a fenomenelor etnografice. Ea a beneficiat de rezultatele anterioare ale cercetărilor efectuate în zonă de echipele monografice, cercetătorii avînd la dispoziție, alături de alte documente, filmul sociologic și etnologic al satului Șanț.

Pornind de la ideea că „etnologia este o știință de graniță” (p. 19) cercetarea s-a vrut — și în parte s-a reușit — să fie interdisciplinară — cerință modernă în procesul de cunoaștere a realității sociale. În paragrafele *Plutăriul organizat* (p. 189—204) și *Pescuitul* (p. 163—188), unde aspectele etnografice se îmbină organic cu istoria și etnolingvistica, găsim incontestabil o abordare interdisciplinară. Dar, în ansamblul ei, lucrarea nu este interdisciplinară, ci multidisciplinară, ceea ce este cu totul altceva. O cercetare interdisciplinară trebuie să aibă un caracter unitar, derivat din îmbinarea sintetică a rezultatelor tuturor disciplinelor coparticipante, ceea ce

evident aici lipsește. Aceasta s-ar explica atât prin pregătirea inegală a colaboratorilor, cât și datorită faptului că în colectivul de cercetare n-a făcut parte nici un sociolog. Or, sociologia, prin definiție este o disciplină de sinteză, care cu certitudine ar fi înlesnit o astfel de abordare.

Nu încheiem considerațiile noastre asupra meritelor acestei lucrări înainte de a arăta relativa raportare de către autori a fenomenelor etnografice specifice zonei cu cele din Ardeal și întreaga țară, evident impusă de cerințele editoriale limitate la aria județului. În alte lucrări, coordonate de același etnolog, s-a definit atât ceea ce era specific etnografic zonal, cât și ceea ce era comun culturii materiale a României.

Cercetarea efectuată în zona Bistrița-Năsăud este incontestabil valoroasă. Limitele de ansamblu sunt determinate de limitele epistemologice ale etnologiei. Sub acest aspect, trebuie să existe înțelegere. Dar nu putem trece cu vederea unele erori cum ar

fi cele din capitolul *Retrospectiva culturală* (p. 295—308). Se afirmă aici că Școala normală din Năsăud a fost înființată în 1937, când în realitate ea datează din 1859, că în anii 1940—1944 școala a funcționat ca liceu cu limba de predare maghiară, având și o secție română, când de fapt secția română a fost menținută după Dictatul de la Viena doar un an (între 1940—1941). La același capitol, trimiterea de la pagina 301 (28 b) este greșită, Anuarul statistic din 1975, conține la respectivele pagini cu totul altceva. Desigur, informația este luată dintr-o altă sursă pe care autorii au uitat s-o amintească. Și dacă spațiul ne-ar permite am putea consemna și alte erori.

Dar meritele lucrării sînt mai numeroase decît limitele ei, ceea ce ne îndreptățește să afirmăm că literatura etnosociologică și cea etnografică de la noi din țară, prin tipărirea ei n-a avut decît de cîștigat.

Gheorghe Cordoș

**Parviz Khalatbari (ed.): Die Demographie und ihre Methoden
Beiträge zur Demographie (Demografia și metodele ei.
Contribuții la demografie). Akademie-Verlag, Berlin, 1977**

Catedra de demografie a Universității Humboldt din Berlin inaugurează cu acest volum seria *Contribuții la demografie*, urmînd să apară în continuare al doilea volum *Probleme demoeconomice ale țărilor în curs de dezvoltare*. În perioada 1974—1976 catedra a mai publicat trei lucrări printre care amintim: *Bevölkerungsdynamik und Gesellschaft (Dinamica populației și societatea)*.

Ca și celelalte lucrări anterioare, volumul recenzat are ca editor pe prof. Parviz Khalatbari¹ care este totodată și autorul unui substanțial studiu intitulat *Populația necesară*

din punct de vedere economic ca indicator al aprecierii creșterii populației.

Volumul se prezintă ca un florilegiu de 16 studii datorate unor demografi din Suedia, R.D.G., Iugoslavia, Ungaria, U.R.S.S., Bulgaria, Polonia, România, oferind un admirabil exemplu de colaborare științifică internațională. Tematica, enunțată în titlul volumului, acoperă o sferă largă, cuprinzînd deopotrivă probleme teoretice ca și cele metodologice. Trăsătura de unire a studiilor înmănunchiate în volum este abordarea problematicii în optica raportului „dezvoltare-populație” și efortul unei interpretări științifice, în spiritul doctrinei socialismului.

În țările în curs de dezvoltare), Berlin, 1969, care se caracterizează printr-o originală interpretare marxistă a „exploziei demografice” și conține propuneri de soluționare a acestei probleme în țările în curs de dezvoltare. Remarcabilă este, de asemenea, disocierea făcută de autor între doctrina lui Malthus, ca doctrină reacționară și apologetică, și măsurile de planificare a nașterilor și de control al creșterii populației.

¹ Prof. Dr. Sc. Parviz Khalatbari (născut în anul 1925 la Teheran), șeful catedrei de demografie de la Universitatea Humboldt din Berlin, este o personalitate marcantă internațională în domeniul demografiei. A adus numeroase contribuții la dezvoltarea demografiei marxiste prin studii și interpretări privind legea populației în socialism, raportul dintre societate și populație, politica demografică și problema populației în țările în curs de dezvoltare. Amintim lucrarea *Überbevölkerung in den Entwicklungsländern (Suprapopulația*

În ciuda varietății lor, studiile se încadrează în cinci domenii specifice:

1. Bazele metodologice ale analizei reproducției populației și creșterii populației;
2. Modelarea relațiilor dintre procesele și categoriile demografice, economice și sociale;
3. Resursele de muncă și balanțele forței de muncă;
4. Speranța de viață și îmbătrânirea populației;
5. Procedee statistico-matematice ale demografiei.

După cum afirmă editorul în prezentarea volumului, intensificarea studiilor și cercetărilor de demografie capătă o actualitate deosebită în legătură cu necesitatea fundamentării științifice a politicii demografice. Pe de altă parte, studiul populației nu poate fi decât interdisciplinar, dat fiind caracterul complex al populației și al fenomenelor demografice.

Studiul lui Erich Strobach, *Bazele metodologice ale analizei reproducției populației* subliniază necesitatea analizei cu ajutorul modelelor matematice ale populației stabile și staționare în vederea identificării schimbărilor de structură.

Cunoscutul demograf suedez Erland Hofsten examinează, în studiul *Mărimea populației și creșterea populației*, raportul dintre dezvoltarea societății și creșterea populației, supunând unei analize critice metodele obișnuite de analiză și prognoză demografică.

Studiul prof. P. Khalatbari, *Populația necesară din punct de vedere economic ca indicator al aprecierii creșterii populației* tratează, deopotrivă, probleme teoretice din domeniul „populației optime” ca și metodele cu ajutorul cărora s-ar putea măsura o asemenea mărime. Ideea de la care pornește autorul este aceea că o politică demografică care își propune ca obiectiv influențarea dinamicii populației, în sensul accelerării creșterii sau, dimpotrivă, al încetinirii ritmului de creștere, trebuie să dispună de o mărime orientativă a numărului populației. Între un maxim și un minim se află acel număr al populației care, în ultimă analiză, trebuie să fie o mărime de legătură între populație și modul de producție respectiv. Analiza se face pentru condițiile capitalismului, luându-se trei variabile demografice (numărul populației, rata de creștere și structura populației) care sînt puse în legătură cu capitalul fix și cel variabil, cu compoziția tehnică și organică a capitalului, cu acumularea, productivitatea muncii și alte variabile. O asemenea populație pe care autorul o numește „socialmente reprezentativă” (*gesellschaftlich vertretbare Bevölkerung*) este o categorie concretă istoricească și condiționată sistemic, determinată de legea economică a modului de producție respectiv. Studiul prof. P. Khalatbari este

plin de sugestii și incită la căutarea unei asemenea mărimi pentru fiecare țară, în condițiile în care politica demografică devine tot mai activă și caută să influențeze populația în direcția unei armonizări între creșterea acesteia și creșterea economică.

Demografii iugoslavi Miloš Macura și Miroslav Macura examinează, în studiul lor *Probleme conceptuale ale modelării demografice necesară pentru planificare*, teoriile și modelele clasice și cele foarte recente (Forrester, Coale, Enke, Meadows, Mesarović, Bachue, Bariloché etc.), subliniind condițiile pe care trebuie să le îndeplinească asemenea modele pentru planificarea dezvoltării.

Demograful maghiar Emil Valkovics, cunoscut pentru contribuțiile sale la demografia economică („piramida economică a producției și consumului venitului național”), examinează influența pe care o exercită reproducerea populației asupra reproducerii evenimentelor economice.

Cunoscutul demograf și statistician sovietic, prof. A. I. Boiarski se ocupă de corelația veniturilor în cadrul familiei, propunând procedee statistico-matematice de mare utilitate.

În studiile lui Z. Sugarev și J. Jacimirski se examinează probleme ale resurselor de muncă, pledîndu-se pentru o mai largă folosire a metodelor demografiei potențiale, în timp ce studiile lui Erhard Förster, Bernhard Kreuz și B. Rusev sînt consacrate unei analize complexe a duratei medii de viață.

Un interes deosebit prezintă pentru sociologi și demografi studiul lui J. Krasnoscek *Migrația și îmbătrînirea populației*, în care se folosește modelul populației stabile pentru a măsura influența migrației asupra îmbătrînirii.

Ultimele patru studii se ocupă mai cu seamă cu probleme metodologice. Michael Radoschenoski studiază problema diferențelor riscului de deces din punct de vedere al sexului; Bernard Rönz — se ocupă cu estimările regresiei la studiul fenomenelor demografice, iar H.G. Strohe prezintă interesante considerații cu privire la aplicarea metodelor de analiză a seriilor cronologice inclusiv ale metodelor de analiză spectrală, în domeniul proceselor demografice și sociale.

În studiul lui V. Trebici (*Metode și modele matematice în demografia românească*) se face un inventar al demografiei românești, din ultimele două decenii, în ce privește elaborarea și aplicarea diferitelor metode și modele matematice, începînd cu tabelele de mortalitate, continuînd cu analiza factorială în demografia teritorială și terminînd cu modelul demo-economic. Au fost puse în evidență în special contribuțiile academicienilor O. Onicescu și Gh. Mihoc în dezvoltarea demografiei

matematice, urmate de numeroasele aplicații ale demografilor, biometricienilor, statisticienilor, medicilor, urbanistilor etc.

În încheiere, am consemnat faptul că volumul: *Die Demographie und ihre Methode* oferă un „eșantion reprezentativ” al studiilor de demografie din țările socialiste, punând în relief progresele pe care demografia marxistă le-a realizat în ultimii ani. Lectura volumului ne sugerează, în același timp, utilitatea editării unor lucrări similare pentru demografia românească. Din 1974 — Anul mondial al populației — și pînă în prezent au fost organizate în țara noastră numeroase

colocvii naționale de demografie, sesiuni și simpozioane, în cadrul cărora au fost prezentate sute de rapoarte și comunicări. Este dincolo de orice îndoielă că o selecție a acestora și publicarea lor în volume de circulație ar fi de cea mai mare utilitate, evidențiind potențialul științific al demografiei românești și contribuind la progresul acesteia. Lucrarea pe care am recenzat-o poate constitui un imbold pentru o asemenea acțiune, după cum ar putea stimula totodată, participarea demografilor români la activități internaționale.

Dr. Vl. Trebici